

РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В РАМКАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

IMPLEMENTATION OF NORMS OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW WITHIN THE FRAMEWORK OF THE EUROPEAN UNION

Микієвич М.М., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри європейського права

Львівський національний університет імені Івана Франка

Микієвич Л.М., магістр права юридичного факультету

Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена дослідженню особливостей реалізації та імплементації норм міжнародного гуманітарного права в Європейському Союзі. Виявлено, що установчі договори ЄС створили юридичну основу для безпосередньої залученості Союзу до різного роду цивільних і військових операцій, які охоплюють спільні операції з роззброєння, гуманітарні та рятувальні операції, надання консультацій та допомоги у військових справах, місії запобігання конфліктам і миротворчі, місії збройних сил з урегулювання кризових ситуацій, зокрема встановлення миру та пост-конфліктну стабілізацію. ЄС довів, що має військову структуру та оперативну спроможність проводити операції за межами європейської території, тому ЄС тепер можна вважати військовим гравцем. Хоча все ж таки Європейський Союз визнає за інституційну основу забезпечення безпеки своїх держав-членів Організацію Північноатлантичного договору (НАТО). Встановлено, що в рамках військової операції ЄС виступає як окремий суб'єкт, а не як окремі держави. ЄС може бути стороною збройного конфлікту, проте основна відповідальність за дотримання норм міжнародного гуманітарного права лежить на державах-членах, адже саме вони є сторонами Женевських конвенцій 1949 року. Досліджено, що на ЄС покладається обов'язок дотримуватись норм міжнародного гуманітарного права і, крім того, ЄС може нести міжнародну відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права під час військових операцій під приводом Союзу. Встановлено, що у праві ЄС прямо не закріплені норми міжнародного гуманітарного права, окрім посилення на загальне міжнародне право як джерело права ЄС, а також визнання ЄС норм міжнародного гуманітарного права як звичаєвого права. В той же час, ЄС погодив низку інструментів «м'якого права», що стосуються міжнародного гуманітарного права. Проаналізовано, що важливим інструментом у цьому відношенні є «Керівні принципи ЄС щодо сприяння дотриманню міжнародного гуманітарного права», які містять перелік інструментів, якими можуть користуватись інституції ЄС задля сприяння дотримання третіми державами і недержавними суб'єктами норм МГП.

Ключові слова: Європейський Союз, міжнародне гуманітарне право, збройний конфлікт, міжнародна відповідальність, правосуб'єктність.

The article is devoted to the study of the peculiarities of the realization and implementation of the norms of international humanitarian law in the European Union. It was found that the EU Treaty created a legal basis for the direct involvement of the Union in various types of civil and military operations, which include joint disarmament operations, humanitarian and rescue operations, providing advice and assistance in military affairs, conflict prevention and peacekeeping missions, armed forces missions on the settlement of crisis situations, in particular peace-making and post-conflict stabilization. The EU has proven that it has the military structure and operational capacity to conduct operations outside of European territory, so the EU can now be considered a military player. It has been established that within the framework of a military operation, the EU acts as a separate entity, and not as separate states. The EU may be a party to an armed conflict, but the main responsibility for compliance with the norms of international humanitarian law lies with the member states, because they are the parties to the Geneva Conventions of 1949. It has been studied that the EU has an obligation to observe the norms of international humanitarian law and, in addition, the EU can bear international responsibility for violations of the norms of international humanitarian law during military operations under the pretext of the Union. It was established that the norms of international humanitarian law are not directly enshrined in EU law, apart from the reference to general international law as a source of EU law, as well as the EU's recognition of the norms of international humanitarian law as customary law. At the same time, the EU agreed to a number of "soft law" instruments relating to international humanitarian law. It has been analyzed that an important tool in this regard is the "EU Guidelines on Promoting Compliance with International Humanitarian Law", which contain a list of tools that EU institutions can use to promote compliance with IHL norms by third states and non-state actors.

Key words: European Union, international humanitarian law, armed conflict, international responsibility, legal personality.

Постановка проблеми. Виклики сучасності, в першу чергу збройна агресія російської федерації проти України, зумовили все більші дискусії про створення збройних сил Європейського Союзу. Зокрема, така ідея підіймалась ще у 2018 році, коли Президент Франції Еманюель Макрон заявляв, що «ми не захистимо європейців, якщо не вирішимо створити справжню європейську армію. Перед обличчям Росії, яка межує з нами і показала, що вона може бути загрозою, ми повинні мати Європу, здатну захищати себе самостійно, не покладаючись лише на США» [1]. Активна воєнна допомога Україні зі сторони держав-членів ЄС, дискусії щодо відправки інструкторів в Україну, а також ймовірність обрання наступним Президентом США Дональда Трампа, який виступає за більш ізоляціоністську політику, сприяють необхідності розглянути ймовірність застосування Європейським Союзом збройних сил і, відповідно, застосування норм міжнародного гуманітарного права. Окрім того, в межах спільної безпекової та оборонної політики ЄС може використовувати цивільні

і військові засоби. Стаття 43 Договору про ЄС закріплює, що такі засоби «охоплюють спільні операції з роззброєння, гуманітарні та рятувальні операції, надання консультацій та допомоги у військових справах, місії запобігання конфліктам і миротворчі, місії збройних сил з урегулювання кризових ситуацій, зокрема встановлення миру та пост-конфліктну стабілізацію» [2]. Саме тому питання імплементації та реалізації норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) Європейським Союзом є актуальним як з практичної, так і з теоретичної точки зору.

Метою дослідження є виявити особливості імплементації та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в праві Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Збройні конфлікти, зокрема війна російської федерації проти України, а також застосування в них послуг приватних військових компаній (ПВК) є одними з найбільших викликів сучасного світового правопорядку. Ці виклики стоять і перед ЄС, який також виступає суб'єктом у сфері міжнародної безпеки.

Як було встановлено раніше, стаття 43 Договору про ЄС (ДЄС) створила юридичну основу для безпосередньої залученості Союзу до різного роду цивільних і військових операцій. Відправною точкою ЄС як військового гравця став Маастрихтський договір 1992 року, в якому було зазначено «можливе формування спільної оборонної політики, яка з часом може призвести до спільної оборонної політики» [3]. Після результатів британсько-французького саміту в Сен-Мало 1998 року Президент Європейської Комісії та глави держав-членів ЄС заявили на Європейській раді в Кельні 1999 року, серед іншого, що «Союз повинен мати здатність до автономних дій, підтриманих збройними силами, які заслуговують на довіру, засобами прийняти рішення про їх використання та готовністю це зробити, щоб реагувати на міжнародні кризи» [4]. Варто згадати, що важливим елементом безпекової політики ЄС був також Західноєвропейський Союз [5, с. 152–160]. Згодом Спільна безпекова та оборонна політика набула чинності в 1999 році як частина Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС [6, с. 396].

За цей час ЄС провів військові операції в Північній Македонії в рамках операції *CONCORDIA* в 2003 році, Боснії та Герцеговині в рамках операції *EUFOR ALTHEA* в 2004 році, в Судані в рамках операції *AMIS II* в 2005–2006 рр., тощо [6, с. 397]. Тим самим він довів, що має військову структуру та оперативну спроможність проводити операції за межами європейської території, тому ЄС тепер можна вважати військовим гравцем. Більше того, на думку Перссон Е., «розвиток ЄС у питаннях безпеки та оборони протягом останніх років вказує на те, що ЄС як міжнародна організація порушив традиційну монополію ООН, і певною мірою НАТО і, можливо, Африканського Союзу, як військовий актор в цій сфері» [7, с. 23].

Військові операції ЄС здійснюються згідно з мандатом, ухваленим Європейською Радою. Таким чином, основним правовим інструментом для кожної військової операції ЄС є рішення Ради, ухвалене на основі ст. 43 ДЄС у поєднанні зі ст. 28 ДЄС. Відповідно до ст. 31 ДЄС Рада приймає рішення одногосно з можливістю утриматися [2]. Варто погодитись з Наерт Ф., який зазначає, що «рішення Ради – це не просто колективне рішення, ухвалене державами-членами, це акт Союзу» [8, с. 10]. Таким чином, в рамках військової операції ЄС виступає як окремий суб'єкт, а не як окремі держави, тому важливим є дослідити застосування норм МГП до такого суб'єкта.

Європейський Союз наділений своєю міжнародною правосуб'єктністю, яка відрізняється від держав-членів, що передбачено, зокрема статтею 47 ДЄС [2]. Відповідно до рішення Міжнародного Суду ООН у справі «Відшкодування за травми, заподіяні на службі в ООН» 1948 року, «міжнародна правосуб'єктність – це здатність нести права та обов'язки згідно з міжнародним правом» [9]. Розас А. зазначає, що «Суд ЄС неодноразово підтверджував, що норми міжнародного звичаєвого права також є джерелом права ЄС» [10, с. 130]. Наприклад, у справі *Racke GmbH & Co. v Hauptzollamt Mainz* суд ЄС вказав, що «ЄС має поважати міжнародне право... Вимагається, таким чином, дотримуватись норм міжнародного звичаєвого права...» [11].

Погоджуємось з Фалко В., яка зазначає, що це є важливим у контексті застосування норм МГП Європейським Союзом як таким (військового суб'єкта, відмінного від держав-членів, що надають свої війська), адже регіональні та міжнародні організації не мають права ставати учасниками договорів у сфері МГП [12, с. 8]. Військові операції ЄС здійснюються військами, наданими у розпорядження державами-членами ЄС і державами, що не є членами ЄС, отже, ці держави мають власні зобов'язання згідно з МГП. Усі держави-члени ЄС приєднались до Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів 1977 року [13]. Проте, наприклад, Туреччина, яка брала участь у опера-

ції ЄС в Конго, не приєдналась до Додаткових протоколів [14, с. 146]. Отже, під час цієї операції Європейського Союзу збройні сили Туреччини не були зобов'язані виконувати положення Додаткових протоколів. Тому важливими виступають норми звичаєвого права, а саме такими ЄС визнає норми Женевських конвенцій та Додаткових протоколів [15].

Європейський Союз не може бути стороною збройного конфлікту, адже такими визнаються лише держави згідно з статтею 2 Женевських конвенцій 1949 року [16]. З цим не погоджується Наерт Ф., який зазначає, що «одним із наслідків міжнародної правосуб'єктності ЄС є те, що ЄС можна вважати стороною збройного конфлікту, навіть якщо його держави-члени такими не вважаються» [8, с. 20]. Окрім цього, у заключній декларації по результатах головування Іспанії у Раді в 2002 році вказано, що «повага до МГП має значення в операціях під проводом ЄС, коли ситуація, в якій вони діють, є збройним конфліктом, стороною якого є сили ЄС» [17]. Отже ЄС визнає, що міжнародне гуманітарне право застосовується, якщо сили під проводом ЄС стають стороною конфлікту, і таким чином також визнає, що очолювані ЄС сили можуть стати стороною конфлікту. Проте, в тій же декларації зазначається, що «відповідальність за дотримання МГП, у випадках, коли воно застосовується, під час операції під керівництвом Європейського Союзу, лежить насамперед на державах, до яких належать війська» [17].

З цього можна зробити висновок, що ЄС може бути стороною збройного конфлікту, проте основна відповідальність за дотримання норм МГП лежить на державах-членах, адже саме вони є сторонами Женевських конвенцій 1949 року. Важливо також зважати на те, який суб'єкт безпосередньо здійснює контроль над проведенням військових операцій. Як зазначає Званенбург М., той факт, що оперативний контроль над силами під проводом ЄС під час операції знаходиться в руках Командувача операції ЄС, а також той факт, що Комітет з політики та безпеки здійснює політичний контроль і стратегічне керівництво, може вказувати на те, що ЄС також повинен нести певний рівень відповідальності у випадку порушення норм МГП [18, с. 68]. У цьому контексті варто нагадати справу *Al-Jedda v. the United Kingdom* Європейського суду з прав людини, в якій судді визнали можливість спільного контролю, і, відповідно, відповідальності як держави, що відрядила збройні сили для участі в миротворчій операції, так і міжнародної організації [19]. Зважаючи на це, обґрунтованим є те, що на ЄС все одно покладається обов'язок дотримуватись норм міжнародного гуманітарного права. Крім того, ЄС може нести міжнародну відповідальність за порушення норм МГП під час військових операцій під проводом Союзу.

У праві ЄС прямо не закріплені норми МГП, окрім посилання на загальне міжнародне право як джерело права ЄС у статтях 3 (5) та 21 (1) ДЄС. З цього приводу Брезелін А. також зазначає, що ні у рішеннях ЄС про військові операції, ні в договорах з державами про залучення їх збройних сил до військових операцій немає посилання на МГП [20].

Разом з тим, ЄС погодив низку інструментів «м'якого права», що стосуються МГП. Важливим інструментом у цьому відношенні є «Керівні принципи ЄС щодо сприяння дотриманню міжнародного гуманітарного права» (далі – Керівні принципи), які були прийняті Радою ЄС. У цьому документі вказано, що «Європейський Союз заснований на принципах свободи, демократії, поваги до прав людини та основних свобод і верховенства права. Це включає сприяння дотриманню МГП» [21]. Однією з цілей Керівних принципів є «сприяння дотримання МГП третіми державами, та, у відповідних випадках, недержавними суб'єктами, які діють у третій державі» [22]. В той же час, «хоча ті самі зобов'язання поширюються на

заходи, вжиті ЄС та його державами-членами для забезпечення дотримання норм МГП у їхній власній поведінці, у тому числі їхніми власними силами, такі заходи не охоплюються цими Керівними принципами» [21]. З цього можна зробити висновок, що хоча ЄС і не заперечує обов'язок Союзу та держав-членів у своїх операціях дотримуватись норм МГП, тим не менш Керівні принципи головною метою мають дотримання таких норм іншими суб'єктами. При цьому Фалко В. зауважує, що таке формулювання «визнає роль ЄС як військового гравця, здатного брати на себе зобов'язання за МГП» [12, с. 24].

Керівні принципи містять перелік інструментів, якими можуть користуватись інституції ЄС задля сприяння дотримання третіми державами і недержавними суб'єктами норм МГП, серед яких варто виділити наступні:

- політичний діалог з третіми державами, в межах якого ЄС повинен підіймати питання дотримання норм МГП під час збройних конфліктів, так і імплементацію норм МГП у мирні часи;

- демарші та публічні заяви у випадку порушення норм МГП під час збройних конфліктів;

- санкції та обмежувальні заходи як щодо держав, які порушують МГП, так і щодо індивідів;

- співпраця з іншими міжнародними організаціями, такими як ООН та МКЧХ;

- антикризові операції, включно зі збором доказів воєнних злочинів для їх подальшого використання в Міжнародному кримінальному суді (МКС);

- притягнення осіб до індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини та співпраця з МКС у цій сфері;

- навчання військових, працівників правоохоронних органів та цивільних осіб щодо МГП;

- експорт зброї має відбуватись лише до тих держав, які дотримують норм МГП [21].

Серед інших документів ЄС у сфері МГП варто виокремити «Проект Керівних принципів ЄС щодо захисту

цивільного населення в антикризових операціях ЄС» 2010 року. Цей документ спрямований на захист цивільного населення у військових операціях ЄС. Наприклад стаття 7 передбачає, що «беручи до уваги свої зобов'язання згідно з національним і міжнародним правом, держави, що надають персонал, розгорнутий в операціях з врегулювання кризових ситуацій під проводом ЄС, повинні, зокрема, забезпечити моніторинг і звітність про ймовірні порушення прав людини, міжнародного гуманітарного або міжнародного кримінального права» [22]. Окрім того, «Керівні принципи ЄС щодо дітей у збройних конфліктах» 2008 року прямо посилаються на МГП як на джерело, яким керується ЄС у його діяльності щодо забезпечення захисту дітей, які постраждали від збройних конфліктів, і, крім того, згадується перелік відповідних договорів МГП [23].

Висновки. Проаналізувавши особливості імплементації та реалізації норм МГП у праві ЄС було встановлено, що особлива міжнародна правосуб'єктність Союзу призводить до того, що він наділений правами і обов'язками також і межах міжнародного гуманітарного права. Передбачена первинними джерелами права ЄС можливість проведення військових операцій означає, що він може виступати як окремий суб'єкт у збройному конфлікті. Проте, зважаючи на те, що більшість зобов'язань МГП поширюються, в першу чергу, на держави, основну відповідальність за дотримання МГП несуть держави-члени, які надають свої війська у розпорядження ЄС. Тим не менш, у випадку порушення норм МГП, яке сталось під оперативним командуванням ЄС останній може нести спільну міжнародну відповідальність з державами. Було також встановлено, що в праві ЄС не імplementовано норми МГП, окрім посилань міжнародне право як джерело права ЄС. Однак, джерела «м'якого права» ЄС вказують на те, що ЄС сприяє дотриманню МГП не лише державами-членами, але і третіми державами та недержавними суб'єктами, які залучені до збройних конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макрон виступив за створення армії Євросоюзу, незалежної від США. *Укрінформ*. 2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2574429-makron-vistupiv-za-stvorennia-armii-evrosouzu-nezaleznoi-vid-ssa.html> (дата звернення 12.05.2024).
2. Договір про внесення змін до Договору про ЄС та Договору про заснування ЄС. *Офіційний портал Верховної Ради України*. 2007. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29057.pdf> (дата звернення 12.05.2024).
3. Договір про Європейський Союз. *Офіційний портал Верховної Ради України*. 1992. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/slov_04.pdf (дата звернення 12.05.2024).
4. Presidency Conclusions reached on 3 and 4 June 1999 at the Cologne European Council. *European Council*. 1999. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/21070/57886.pdf> (date of access: 15.05.2024).
5. Миківич М.М. Інституційне право Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки, Львів 2005, 416 с.
6. Zwanenburg M. Toward a more mature ESDP: Responsibility for violations of international humanitarian law by EU crisis management operations. *The European Union and crisis management: policy and legal aspects* / coord. by Steven Blockmans. 2008. P. 395-415.
7. Persson E. The Legal Framework of EU Military Operations with focus on International Humanitarian Law. Lund University, 2013. 68 p.
8. Naert F. The Application of Human Rights and International Humanitarian Law in Drafting EU Missions Mandates and Rules of Engagement. *International Institute for International Law Working Paper*. 2011. № 151. 25 p.
9. Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations. *ICJ*. 1948. URL: <https://www.icj-cij.org/case/4> (date of access: 20.05.2024).
10. Rosas A. The European Court of Justice and Public International Law. *The Europeanisation of International Law* / ed. by Wouters J. T.M.C. Asser Press The Hague, 2008. P. 123-156.
11. A. Racke GmbH & Co. v Hauptzollamt Mainz. *ECJ*. 1998. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61996CJ0162> (date of access: 23.05.2024).
12. Falco V. Human rights and International Humanitarian law in the Common Security and Defence Policy: Legal Framework and Perspective for PMSC Regulations. *EUI Working Papers*. № 25. 2009. 31 p.
13. International Humanitarian Law. *European Commission*. URL: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/humanitarian-aid/international-humanitarian-law_en#facts--figures (date of access: 28.05.2024).
14. Sari A., Wessel R.A. International Responsibility for EU military operations: Finding the EU's place in the global accountability regime. *The EU's Role in Global Governance: The Legal Dimension* / ed. by Bart Van Vooren et al. Oxford University Press, 2012. P. 143-156.
15. Statement by Ms. Anna Sotaniemi, Legal Adviser, Permanent Mission of Finland to the United Nations, on behalf of the European Union, UN 61st Session, VI Committee, Agenda Item 75: Status of the Protocols Additional to the Geneva Conventions of 1949 and relating to the protection of victims of armed conflicts. *UNGA*. 2006. URL: <https://www.un.org/law/cod/sixth/61/summary.htm#75> (date of access: 28.05.2024).
16. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. Офіційний сайт Верховної Ради України. 1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення 01.06.2024).
17. Presidency Conclusions Seville European Council 21 and 22 June 2002. *European Commission*. 2002. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_02_13 (date of access: 04.06.2024).
18. Zwanenburg M. The duty to respect International Humanitarian Law during European Union-led operations. *Human Rights in EU Crisis Management Operations: A Duty to Respect and to Protect?* / ed. by Sari A., Ramses A.W. CLEER Working Papers, 2012. P. 63-78.

19. *Al-Jedda v. the United Kingdom*. *ECtHR*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:\[%22001-105612%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:[%22001-105612%22]%7D) (Last accessed 06.06.2024).
20. Breselin A. Ensuring respect: The European Union's guidelines on promoting compliance with international humanitarian law. *Israel Law Review*. Volume 43, Issue 2. 2010. P. 381–413.
21. EU guidelines on promoting compliance with IHL. *European Commission*. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/04_hr_guidelines_humanitarian_en_0.pdf (date of access: 14.06.2024).
22. Draft Revised Guidelines on the Protection of Civilians in CSDP Missions and Operations. *Council of the European Union*. 2010. URL: <https://www.coe-civ.eu/kh/draft-revised-guidelines-on-the-protection-of-civilians-in-csdp-missions-and-operations> (date of access: 15.06.2024).
23. EU guidelines on children and armed conflict. *EUR-Lex*. 2015. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/children-s-rights-and-armed-conflict.html> (date of access: 20.06.2024).